

PRVÁ KAPITOLA

Nepohodlná pravda

Na nevelkom pozemku usadenom v jednotvárne pôsobiacej stredoeurópskej krajine, v priestoroch skladov bývalých kasární, sa spustí mašineria geograficky skoncentrovaného zla, ktorého sila a hrôzostrašnosť nebudú mať obdobu v celej histórii ľudstva. V rozpätí štyroch rokov na tomto mieste systematicky vyčlenia, zotročia, umučia a zavraždia viac ako 1,3 milióna ľudí a to všetko na území iba o čosi väčšom ako newyorský Central Park. A nikto neurobí nič, aby tomu zabránil.

Okrem jedného muža.

Pokojne by to mohol byť príbeh z rozprávkovej knihy alebo komiksu: hrdina neohrozene vstupuje do útrobov horúcich pekiel pripravený na súboj s mocnosťami zla toho najvyššieho rangu. Jeho šance sú nulové. Dôvody konania tragicky komické. A predsa, hrdina nášho príbehu ani na okamih neváha, ani jediný krát necukne. Bojuje so vztýčenou hlavou a zabíja draka, rozdrví diabolských votrelcov, zachráni planétu a možno dokonca aj život princeznej, prípadne dvoch.

A tak, aspoň na krátky okamih, ešte existuje nádej.

Toto však nie je príbeh o nádeji. Toto je príbeh o tom, ako sa všetko totálne a bezo zvyšku skurvilo. Skurvilo v takej gigantickej miere a do takej hĺbky, že si to dnes, keď si užívame bezplatnú wi-fi a balíme sa do plyšovej deky s rukávmi, ani vy a ani ja nevieme vôbec predstaviť.

Witold Pilecki sa stal vojnovým hrdinom ešte skôr, ako sa rozhodol dobrovoľne prekročiť brány Osvienčimu. Ako mladý dôstojník sa vyznamenal v poľsko-sovietskej vojne v roku 1918. Nakopal komunistov do zadku dávno pred tým, ako väčšina ľudí došlo, čo sú tí komančovia vlastne za hajzlov. Po vojne sa Pilecki presťahoval na vidiek, oženil sa s učiteľkou a narodili sa im dve deti. Rád jazdil na koni, nosil fajnové klobúky a fajčil cigary. Život bol nekomplikovaný a príjemný.

Potom sa udiala celá tá záležitosť s Hitlerom a skôr ako si Poliaci stihli natiahnuť ľavú aj pravú vojenskú bagandžu, náckovia sa už v rámci bleskovej vojny rozťahovali na polovici ich územia. Za niečo vyše mesiaca Poľsko prestalo existovať. A bol to teda pekne neférový zápas – zatiaľ čo nacisti zaútočili zo západu, z východu sa už tlačili Sovieti. Bolo to, ako byť stlačený medzi dvoma kameňmi – pričom ten prvý predstavoval masového vraha s megalomanskými chůtkami a túžbou dobyť svet a ten druhý znamenal besnú genocídu. Dodnes vlastne nevieme s istotou povedať, ktorý bol ktorý.

Na začiatku konfliktu Sovietska armáda vyčíňala dokonca s väčšou krutosťou ako nacisti. Boli nakoniec na podobné špinavosti z minulosti zvyknutí – robili to pod heslom „zvrhnime vládu a zotročme obyvateľstvo v záujme chorej ideológie“. Nacisti boli v tom čase, takpovediac, imperialistickí panici (čo nie je pri pohľade na fotky Hitlerových fúzikov až taká uletená predstava). Odhaduje sa, že počas prvých mesiacov vojny Sovieti poslali na východ niečo vyše milióna poľských občanov. Na chvíľu sa nad tým zamyslite. Stačilo pár mesiacov a milión ľudí je preč. Niektorí sa zastavili až v sibírskych gulagoch, iných objavili o celé desaťročia neskôr v masových hrobch. Mnohí zmizli bez jedinej stopy.

Pilecki bojoval v oboch týchto konfliktoch – s Nemcami aj so Sovietmi. Po krutej porážke sa spolu s ďalšími poľskými dôstojníkmi rozhodli založiť ilegálnu skupinu odporu vo Varšave. Nazvali ju Tajná poľská armáda.

Na jar roku 1940 sa členom Tajnej poľskej armády doniesli informácie o tom, že Nemci budujú obrovský väzenský komplex pri malom provinčnom meste v južnej časti krajiny. Nazvali ho Auschwitz*. V lete

* Nemecký názov pre Osvienčim.

1940 už na západe Poľska mizli tisíce vojenských dôstojníkov a vedúcich osobností verejného života. Medzi povstalcami sa rozšírili obavy, že jatky, čo Sovieti rozpútali na východe krajiny, teraz servírujú Nemci v jej západnej časti. Pilecki a jeho muži nadobudli podozrenie, že Auschwitz, väzenie s rozlohou menšieho mesta, má s týmito zmiznutiami niečo spoločné a že vo svojom vnútri pravdepodobne ukrýva tisíce bývalých poľských vojakov.

Pilecki sa rozhodol, že sa musí do Auschwitzu za každú cenu dostať. Na začiatku šlo o záchrannú misiu – nechá sa zatknúť a hneď ako sa ocitne za bránami väzenia, zorganizuje s tamojšími vojakmi vzburu a spoločne utečú z tábora.

Bola to úloha pre samovraha. To si už rovno od svojho veliteľa mohol vypýtať vedro bielidla a vypíť ho na dúšok. Jeho nadriadení si mysleli, že sa zbláznil, a snažili sa ho od toho šíaleného nápadu odhovoriť.

No ako plynul čas, situácia sa ďalej zhoršovala – hlásili stále nové záhadné zmiznutia príslušníkov poľskej elity a spojeneckým tajným službám sa o Auschwitz nevedelo do toho času zistiť vôbec nič. Spojenci nemali tušenie, čo sa tam odohráva, a neexistovala veľká šanca, že sa to v dohľadnej dobe zmení. A tak Pileckého veliteľa napokon ustúpili. Raz večer sa pri rutinnej kontrole v uliciach Varšavy nechal Pilecki zatknúť príslušníkmi SS za porušenie zákazu nočného vychádzania. Čoskoro bol už na ceste do Auschwitzu a stal sa tak pravdepodobne jediným človekom, ktorý dobrovoľne vstúpil do nacistického koncentračného tábora.

Po príchode sa, bohužiaľ, presvedčil o tom, že tamojšia realita je ešte oveľa brutálnejšia ako jeho najhoršie obavy. Väzňov pri každodenných nástupoch bežne strieľali iba za to, že sa dosť nešponovali, keď mali stáť v pozore, alebo sa v nesprávnej chvíli zahľadeli nesprávnym smerom. Manuálna práca v táboch bola otrocky namáhavá a nekonečná. Mnohí ten nápor nevydržali, pričom väzni veľakrát vykonávali celkom nezmyselné alebo účelovo vytvorené činnosti. Len počas prvého mesiaca Pileckého pobytu v táboch celá tretina mužov z jeho baraku zomrela buď na následky vyčerpania, zápalu pľúc, alebo ich jednoducho zastrelili. No navzdory tomu všetkému sa Pileckému, nášmu zasranému komiksovému superhrdinovi, podarilo nejakým zázrakom pripraviť špionážnu operáciu.

Ach, Pilecki, Pilecki, ty poloboh, ty šampión, ty, ktorý dokážeš preletieť ponad priepasť, ako sa ti len podarilo vytvoriť výzvednú sieť pomocou odkazov zastrčených v košoch určených do pracovne? Ako si dokázal skonštruovať svoj vlastný tranzistor a vďaka nemu koordinovať svoj plán na napadnutie tábora s členmi Tajnej poľskej armády vo Varšave? Ako je vôbec možné, že si pre väzňov prepašoval jedlo, lieky a oblečenie, a tým zachránil obrovský počet životov a dodal nádej aj do toho najčernejšieho kúta ľudského srdca? Čím si ťa tento svet vôbec zaslúžil?

Za dva roky sa Pileckému v Auschwitzu podarilo vybudovať dobre fungujúcu bunku odporu. V rámci nej existovalo riadne velenie s príslušnými hodnosťami a dôstojníckymi pozíciami, logistická sieť a komunikačné siete spájajúce tábor s vonkajším svetom. Nič z toho sa príslušníkom SS hliadkujúcim v tábore nepodarilo odhaliť celé dva roky. Pileckého konečným zámerom bolo vyvolať vo väzení celotáborovú vzburu. Spoliehal sa na to, že s pomocou ľudí zvonka sa im môže podať dostať sa za ostnaté ploty väzenia, vyhnúť sa guľkám poddimenzovaných hliadok SS a zaistiť slobodu desiatkam tisícov mimoriadne dobre vycvičených poľských povstalcov. Svoje plány a správy z diania v tábore posielal do Varšavy. A potom celé mesiace čakal. A celé tie mesiace sa mu darilo prežiť.

Napokon však dorazili Židia. Najskôr ich zväžali v autobusoch. Neskôr natlačených vo vagónoch nákladných vlakov. Netrvalo dlho a boli ich desiatky tisíc, neutíchajúci príliv ľudí plávajúcich v oceáne smrti a zúfalstva. Zbavení všetkého rodinného majetku a ľudskej dôstojnosti sa stavali do radov čakajúcich pred čerstvo zrekonštruovanými „očistnými“ barakmi, kde im pustili plyn a ich telá následne spálili v peciach.

Pileckého správy vysielané vonkajšiemu svetu boli zúfalo naliehavé. Každý deň tu zabijú desiatky tisíc ľudí. Väčšinou Židov. Počet obetí sa pravdepodobne pohybuje v miliónoch. Žiadal Tajnú poľskú armádu o okamžité oslobodenie tábora. Dokonca im poslal výzvu, že ak tábor nevedia oslobodiť, aby ho radšej zbombardovali. Pre lásku božiu, zničte aspoň tie plynové komory. Aspoň tie!

Členovia Tajnej poľskej armády jeho odkazy čítali, no boli presvedčení, že Pilecki preháňa. Ani v tých najbujarejších predstavách si nedokázali vybaviť nič také príšerne zvrátené. Nič.

Pilecki sa stal prvým človekom, ktorý svet upozornil na holokaust. Podrobnosti jeho správ kolovali medzi rôznymi skupinami odporu v rámci Poľska, neskôr sa dostali aj k exilovej poľskej vláde v Londýne a napokon aj do uší Eisenhowera a Churchilla.

No aj oni ich považovali za nadnesené a nereálne.

V roku 1943 Pileckému došlo, že jeho plány na vzburu a útek z tábora sa nikdy neuskutočnia – Tajná poľská armáda im nepríde na pomoc. A neprídu ani Američania či Briti. Najpravdepodobnejší scenár bol, že prídu Sovieti, no a to by bolo ako z dažďa pod odkvap. Pilecki vedel, že zostávať v tábore je príliš veľké riziko. Bol najvyšší čas na útek.

Ako inak, bolo to vlastne úplne jednoduché. Najskôr nafingoval chorobu, aby ho prijali na ošetrovanie v táborovej nemocnici. Pri prepúšťaní oklamal lekára, že ho čakajú na nočnú zmenu v pekárni na kraji tábora neďaleko rieky. Keď ho z nemocnice pustili, zašiel do pekárne, kde „pracoval“ do druhej po polnoci, kedy sa dopiekol posledný bochník chleba. No a potom už stačilo len pretrhnúť telefónne drôty, potichu vykĺznuť zadnými dverami, prezliecť sa do ukradnutých civilných šiat bez toho, aby vzbudil pozornosť hliadky SS, bežať k rieke vzdalenej asi kilometer uhýbajúc sa spriške guliek a potom si to namieriť naspäť do civilizácie s láskavou pomocou hviezdnej oblohy.

Dnes sa nám zdá, že sa svet v mnohých ohľadoch skurvil. Nie v kategórii skurvený ako nacistický holokaust (to ani zďaleka nie), no aj tak pomerne kvalitne skurvený.

Príbehy, ako je ten Pileckého, nás však inšpirujú. Dodávajú nám nádej. Vďaka nim si povieme: „No do riti, vtedy to bolo ešte o *celý* level horšie a *tamten* chlapík to všetko prekonal. Čo som urobil v poslednej dobe *ja*?!“ No a práve to je otázka, ktorú by sme si v súčasnej ére gaučového považovania, nenávisťných tweetov a porna márnomyseľnej urážlivosti mali klásť. Keď sa na veci pozrieme s trochou nadhľadu, zistíme, že

zatiaľ čo hrdinovia ako Pilecki zachraňujú svet, nás privádzajú do vývrtky komáre a nadávame na nevykonnú klimatizáciu.

Pileckého príbeh je asi ten najväčší prejav hrdinstva, o akom som v živote počul. Pretože hrdinstvo, to nie je len odvaha, pevné nervy a inteligentné manévry. To všetko sa vyskytuje pomerne bežne a veľakrát sa využíva celkom nehrdinským spôsobom. Nie, byť hrdinom znamená vykresáť nádej v zdanlivo beznádejnej situácii. Zapáliť zápalku, ktorá osvieti pustinu. Ukázať, že existuje šanca na lepší svet – nie lepší svet, aký sme *chceli mať*, ale svet, o akom sme ani nevedeli, že ho *mať môžeme*. Z podmienok, kde sa všetko zdá nenávratne skurvené, nejakým spôsobom vykresáť niečo krásne.

Odvaha je bežná. Schopnosť odolávať zlu je bežná. No hrdinstvo má v sebe čosi filozofické. Hrdina svojím konaním akoby hľadal odpoveď na večné „prečo?“, ktoré prekračuje rámec bežného, obhajuje vyššie záujmy či presvedčenie a tie zostávajú bez ohľadu na okolnosti neohrozené. A práve *preto* naša kultúra dnes tak zúfalo potrebuje hrdinov – nie preto, že svet je nevyhnutne horší ako predtým, ale preto, že sme si prestali klásť tú jednoduchú otázku „prečo?“, ktorá motivovala predchádzajúce generácie.

My ako predstavitelia súčasnej kultúry nepotrebujeme mier či prosperitu, alebo nový dizajn strechy svojho elektromobilu. To všetko už máme. Tá naša kultúra potrebuje niečo oveľa chúlостivejšie. Tá naša kultúra a my, ktorí ju tvoríme, potrebujeme predovšetkým nádej.

Ani roky strávené v bezprostrednej blízkosti vojnových hrôz, mučenia, smrti či genocídy nepripravili Pileckého o nádej. Hoci prišiel o vlasť, rodinu, priateľov a takmer o vlastný život, nádej nikdy nestratil. Ani počas povojnového obdobia, kedy jeho krajinu z diaľky ovládala tvrdá sovietska ruka, nikdy neprestal dúfať v slobodné a nezávislé Poľsko. Stále mal nádej, že jeho deti budú žiť pokojným a šťastným životom. Stále mal nádej, že ešte dostane príležitosť zachrániť pár životov, pomôcť pár cudzím ľuďom.

Po vojne sa Pilecki vrátil do Varšavy, kde pokračoval vo výzvednej činnosti, tentoraz proti komunistickej strane, ktorá sa tu dostala k moci.

Bol to opäť on, kto ako prvý upozornil Západ na to, že zlo ešte v jeho krajine nebolo porazené a že teraz má podobu sovietskych agentov, ktorí sa infiltrovali do poľskej vlády a zmanipulovali voľby. Ako prvý tiež zdokumentoval hrôzy páchané Sovietmi na východe jeho krajiny počas 2. svetovej vojny.

Tentoraz ho však odhalili. Vďaka tajnému varovaniu, že sa naňho chystá zatykač, mal ešte príležitosť ujsť do Talianska. No Pilecki to odmietol, radšej zostane a zomrie ako Poliak, než aby utekal a žil životom človeka, ktorý by mu bol úplne cudzí. V tých časoch mu nádej dávala už iba predstava slobodného a nezávislého Poľska. Bez nej nebol ničím.

A tak sa jeho nádej stala aj jeho záhubou. Komunisti ho chytili v roku 1947 a nezaobchádzali s ním v rukavičkách. Takmer rok ho mučili a to tak kruto a vytrvalo, že svojej žene povedal, že „Auschwitz bol v porovnaní s tým maličkosť“.

Napriek tomu so svojimi vyšetrovateľmi nikdy nespolupracoval.

Komunistom napokon došlo, že z neho žiadne informácie nedostanú, a tak sa rozhodli z neho urobiť odstrašujúci príklad. V roku 1948 usporiadali monster proces, v ktorom Pileckého súdili za všetko možné – od falšovania dokumentov a porušovania zákazu vychádzania až po účasť na špionáži a vlastizrade. O mesiac neskôr ho uznali vinným a odsúdili na smrť. V posledný deň procesu dali Pileckému možnosť prehovoriť. Vyhlásil, že vždy slúžil Poľsku a jeho ľuďom, že nikdy nikomu neublížil ani nezradil žiadneho občana Poľska a že nič zo svojich činov neľutuje. Svoje vystúpenie zakončil slovami: „Vždy som sa snažil žiť tak, aby som v hodinu svojej smrti cítil skôr radosť ako strach.“

A ak toto nie je tá najviac hardcore vec, o akej ste kedy počuli, tak si šľahnem trochu z toho, na čom práve fičíte.

Ako vám môžem pomôcť?

Ak by som pracoval v Starbuckse, namiesto mien by som ľuďom na pohár s kávou písal toto:

„Jedného dňa vy aj všetci, ktorých máte radi, zomriete. A s výnimkou celkom malej skupiny ľudí a aj to len na veľmi obmedzený

čas, nikomu nezáleží na tom, čo vravíte alebo robíte. To je tá nepohodlná životná pravda. A všetko, na čo myslíte alebo čo konáte, je vlastne len veľmi prácný spôsob, ako sa tejto pravde vyhnúť. My všetci sme len bezvýznamný kozmický prach, čo si bezcieľne poletuje na malilinkej modrej škrvne vo vesmíre. Naša dôležitosť je iba výplodom našej vlastnej fantázie. Zmysel svojho života sme si vymysleli sami – v skutočnosti sme jedno veľké nič.

Vychutnajte si svoju skurvenú kávu!“

Muselo by to byť, samozrejme, napísané veľmi malými písmenami. A chvíľu by to aj trvalo. No a najmä ráno by bola v kaviarni pekná tlačnica. Nie je to úplne najlepší nápad, ako vylepšiť zákaznícky servis. Toto je pravdepodobne len jeden z dôvodov, prečo som prakticky nezamestnateľný.

Ale teraz vážne – ako by ste s čistým svedomím niekomu zaželeli príjemný deň, hoci viete, že všetky jeho myšlienky a dôvody konania vychádzajú len z nekonečnej potreby vyhnúť sa prirodzenej bezvýznamnosti ľudskej existencie?

Pretože vo svojej nekonečnosti priestoru a času je vesmíru skutočne ukradnuté, či sa operácia bedrového kĺbu vašej mamičky podarila alebo či sa vaše decká dostali na vysokú, prípadne či vás šéf totálne zvozí za tú debilnú tabuľku. Je jedno, či prezidentské voľby vyhrajú demokrati alebo republikáni. A totálne žiadne následky nemá ani to, či nejakú celebritku načapú šnupať kokaín a pritom horúčkovito masturbovať na letiskovej toalete (opäť). Nezáleží na tom, či pralesy ľahnú popolom a ľadovce sa roztopia alebo či sa zdvihne hladina oceánov a vzduch sa začne variť a nás pošle do večných lovísk inteligentnejšia mimozemská civilizácia.

To *vám* na tom záleží.

Vám na tom záleží a to je dôvod, prečo zúfalo presviedčate samých seba, že všetky tie veci majú nejaký vyšší kozmický význam.

Vám na tom záleží, pretože kdesi hlboko vo vnútri potrebujete mať ten pocit dôležitosti, ktorý vám pomáha zatvárať oči pred nepohodlnou pravdou, nemyslieť na neuchopiteľnosť vlastnej existencie a nenechať sa

zadusiť ťarchou vlastnej materiálnej nedôležitosti. Tento vyfantazirovaný zmysel pre dôležitosť potom premietate – rovnako ako ja a všetci ostatní – do okolitého sveta, pretože vám to dáva nádej.

Je na tento rozhovor príliš zavčasu? Nech sa páči, dajte si ďalšiu kávu. Že ste to vy, nakreslil som vám na spenené mlieko smajlíka! Zlatý, však? Počkám, pokojne si ho hodte na Instagram.

Okej, takže kde sme skončili? Aha! Neuchopiteľnosť vlastnej existencie – správne. Teraz sa vám možno preháňa hlavou: „Počuj, Mark, ale ja skutočne verím, že všetci sme tu z nejakého dôvodu, nič nie je náhoda a na každom záleží, pretože každá jedna ľudská interakcia niekoho ovplyvní, no a ak by sme tým mali pomôcť hoci len jednému človeku, to predsa za to stojí, no nie?“

No ja vás fakt žeriem, ste úplné zlatíčka!

Vidíte, to z vás hovorí tá vaša nádej. Presne to je tá historika vyfabulovaná vašim mozgom, aby bol dôvod vstať ráno z postele: na niečom predsa musí záležať, lebo ak nie, načo potom ďalej žiť? A istá forma prvoplánového altruizmu alebo príležitosť zmierniť trápenie je vítaným prístavom, kam náš mozog zakotví vždy, keď potrebujeme cítiť zmysluplnosť vlastného konania.

Nádej je pre naše vedomie otázka prežitia – tak ako voda pre rybu. Nádej je pohonnou hmotou nášho mentálneho motora. Je maslom na našom chlebe. A mnohými ďalším vecami, ktoré sa dajú vyjadriť podobne krásnymi metaforami. Bez nádeje sa celý náš mentálny aparát rozpadne ako domček z karát alebo zomrie na podvýživu. Ak prestaneme veriť, že zajtra bude lepšie ako dnes, že náš život sa v nejakom zmysle posunie dopredu, naša duša umiera. Veď napokon, ak neexistuje nádej, že sa veci vôbec niekedy zmenia k lepšiemu, načo žiť, načo čo i len pohnúť prstom?

Mnohým ľuďom nedochádza toto: opakom šťastia nie sú hnev či smútok.¹ Ak ste nahnevaní či smutní, znamená to, že vám ešte stále na niečom záleží. Znamená to, že je ešte stále pre vás niečo dôležité. Znamená to, že ešte stále máte nádej.²

Nie. Opakom šťastia je beznádej, ponurý nekonečný horizont rezignácie a nezájmu.³ Je to presvedčenie, že všetko je skurvené, tak prečo sa do niečoho vôbec púšťať?